

بررسی طبقه اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی

علی ساعی ■

عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس □ □

چکیده

بررسی جامعه‌شناختی طبقه اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی موضوع این مقاله را تشکیل می‌دهد که در آن به توصیف صفات و ویژگیهای شغلی، تحصیلی و سنی هیأت قانونگذاری ایران - به معنای اخص - پرداخته شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که میانگین سنی نمایندگان از ۳۹ سال در دوره اول به ۲۵ سال در دوره پنجم افزایش یافته است. در بُعد پایگاه شغلی، قشر نظامی از ۲۰ درصد در دوره اول به ۷/۲ درصد در دوره پنجم کاهش یافته است و قشر سیاسی - یعنی افرادی که قبل از انتخاب شدن در هر دوره دارای شغل سیاسی بوده‌اند - از ۱۸ درصد در دوره اول به ۴۰/۲ درصد در دوره پنجم افزایش پیدا کرده است.

در بعد پایگاه تحصیلی، با افزایش تعداد دوره‌های مجلس تعداد نمایندگان با پایگاه آموزشی دانشگاهی نیز افزایش یافته است. به زبان آماری در اینجا یک نوع رابطه تابع خطی $y=F(X)$ مشاهده می‌شود؛ به این معنا که به ازای یک واحد تغییر در تعداد دوره‌های نمایندگی، یک واحد تغییر مثبت در تعداد نمایندگان که دارای تحصیلات دانشگاهی هستند، ایجاد گردیده است. درصد افراد روحانی از ۳۹/۸ درصد در دوره اول به ۲۲ درصد در دوره پنجم تقلیل یافته است.

۱- مقدمه

در این مقاله، مشخصات و ترکیب طبقاتی هیأت قانونگذاری ایران - به معنای اخص - به عنوان بخشی از نخبگان سیاسی بعد از انقلاب اسلامی بررسی شده است. در این پژوهش تحریک سیاسی (تصدی پست

نمایندگی در هر دوره) به عنوان صفت مشترک جامعه آماری ثابت نگه داشته شده و با فرض کنترل سایر متغیرهای تبیین کننده، تغییرپذیری طبقه اجتماعی افراد مورد مطالعه از طریق روش مطالعه تطبیقی بر حسب دوره‌های مجلس با رویکرد کمی تحلیل شده است. در پایان مقاله به استنباط جامعه‌شناختی پرداخته شده و نگارنده مطالبی را به صورت فرض بیان کرده است. از لحاظ روش، این تحقیق از نوع پژوهش توصیفی بوده و روش جمع‌آوری داده‌های آن، تحلیل ثانوی و اسنادی است. بر خود لازم می‌دانم از همکاری و زحمات جناب آقای مهندس عمرانی - از کارکنان مجلس شورای اسلامی - در تهیه اسناد مربوط به ویژگیهای نمایندگان تشکر کنم.

۲- بیان مسأله

ابتدا فضای مفهومی مسأله تحقیق را مشخص کرده، سپس به بیان اهمیت و ضرورت انجام دادن آن می‌پردازیم. طبقه اجتماعی^۱ به گروهی از افراد اطلاق می‌شود که پایگاه اجتماعی مشابهی در قشربندی اجتماعی دارند. پایگاه اجتماعی نیز مرتبه و منزلتی است که افراد براساس میزان برخورداری از عناصر ارزشمند اجتماعی در جامعه کسب می‌کنند و به بیان دیگر، پایگاه اجتماعی از ارزشگذاری اجتماعی به مجموعه‌ای از نقشهای اجتماعی حاصل می‌شود. به تعبیر ماکس وبر، پایگاه اجتماعی، آن امتیاز اجتماعی است که به فرد از موقعیتها داده می‌شود.

جامعه‌شناسان شاخصهای گوناگونی را برای طبقه‌بندی اجتماعی افراد به کار برده‌اند که مهمترین آنها، شغل، آموزش و درآمد است.

علاوه بر این شاخصهای بنیادی، دیگر شاخصهای پایگاه طبقه‌ای افراد عبارتند از: جنس، محل سکونت، حیثیت، زمینه خانوادگی، مذهب، قدرت سیاسی و سن. در میان شاخصهای مختلف، شغل مهمترین آنهاست. پایگاه شغلی، پایگاه اصلی^۲ فرد است که بیش از هر چیز در تثبیت هویت اجتماعی فرد تأثیر دارد. در این مقاله برای تشخیص طبقه اجتماعی هیأت قانونگذاری از شاخص شغل، سواد و سن استفاده شده و هر یک از این شاخصها در پنج دوره مجلس شورای اسلامی بررسی گردیده است.

هدف اصلی از انجام دادن این پژوهش، توصیف تغییرپذیری طبقه اجتماعی نمایندگان برحسب دوره‌های مجلس است و اینکه بعد از انقلاب اسلامی کدام گروههای اجتماعی قوه مقننه ایران را در اختیار داشته و دارند.

۱ تعریف طبقه اجتماعی و شاخصهای آن از منابع زیر اقتباس شده است:

- ۱) آریان‌پور، امیرحسین، زمینه جامعه‌شناسی، چاپ یازدهم، تهران، شرکت سهامی کتابهای جیبی ۱۳۵۷.
- ۲) محسنی، منوچهر، مقدمه جامعه‌شناسی، چاپ دوم، تهران، انتشارات باستان ۱۳۶۶.
- ۳) بیرو، آلن، فرهنگ علوم اجتماعی، مترجم، باقر، ساروخانی، چاپ اول، تهران، انتشارات کیهان، ۱۳۶۶.
- ۴) کوئن، بروس، درآمدی به جامعه‌شناسی، مترجم، محسن، ثلاثی، چاپ اول، تهران، انتشارات فرهنگ معاصر، ۱۳۷۱.
- ۵) اشرف، احمد، جامعه‌شناسی طبقات اجتماعی در امریکا، تهران، انتشارات دانشگاه تهران ۱۳۴۶.

۳- ضرورت و اهمیت اجتماعی

اساساً پژوهش درباره طبقه اجتماعی نخبگان از دو بُعد اهمیت دارد:

الف. شناخت ماهیت طبقاتی قدرت سیاسی،

ب. آگاهی از فاز جامعه.

پژوهش درباره صفات و منشأ اجتماعی کارگزاران سیاسی و اینکه آنان از کدام قشر و گروه اجتماعی برخاسته‌اند از موضوعهای مهم جامعه‌شناسی سیاسی است که پژوهش درباره آن، سابقه‌ای طولانی دارد. از میان کسانی که در این خصوص نظریه پردازی کرده‌اند می‌توان به افلاطون و ابن‌خلدون اشاره کرد که در ادامه مطالب، اندیشه این دو متفکر را به طور خلاصه مرور می‌کنیم.

افلاطون عقیده داشت که در مدینه فاضله باید حاکمان از حکمت برخوردار باشند و حکیمان به حکومت برسند.^۳ در اندیشه ابن‌خلدون خاستگاه اولی حاکمان سیاسی (اولین سلسله برگزیدگان سیاسی) بادیه‌نشینی است. ابن‌خلدون معتقد بود پادشاهی و سلطنت در اثر قدرت و غلبه حاصل می‌شود و قدرت و غلبه نیز در پرتو عصبیت شکل می‌گیرد. عصبیت زمانی قدرت تبیین کننده دارد که دارای خصوصیات و شاخصهایی مثل دلاوری، سرسختی و مردانگی باشد و این ویژگی فقط در حالت بادیه‌نشینی به وجود می‌آید. بنابراین بادیه‌نشینی عنصر عصبیت را رشد می‌دهد و قدرتمندی عصبیت در میان گروهی خاص، آن را به حکومت می‌رساند.^۴

ستیزگرایان نیز درباره برگزیدگان سیاسی نظری عرضه کرده‌اند. در اندیشه ستیزگرایان، هیأت حاکمه معمولاً از درون طبقه مسلط در جامعه برمی‌خیزد. زمینه اجتماعی، آموزشی، خانوادگی و ایدئولوژیک مشترک میان گروه حاکم و طبقه مسلط، گرایش حکومت به حمایت از منافع آن طبقه را توضیح می‌دهد. ستیزگرایان معتقدند دولت کمیتت اجرایی بورژوازی، یعنی طبقه بالای سرمایه‌داری است. دولت ابزار دست طبقه بالاست و امکان ندارد که صفت طبقاتی نداشته باشد. بنابراین دولت‌ها در خدمت منافع طبقات بالا هستند.

به طور خلاصه ستیزگرایان بر این باورند که نمایندگان حکومتی از درون طبقه مسلط اقتصادی برمی‌خیزند و در ماهیت و پایگاه اجتماعی میان آنان تشابه وجود دارد.^۵ منشأ اجتماعی نخبگان سیاسی را با تئوری ستیزگرایی می‌توان به صورت مدل زیر ارائه داد:

قشر بندی افراد به دو طبقه سلطه‌گر و سلطه‌بر → ستیز طبقاتی → نابرابری اجتماعی → توزیع نابرابر ثروت
 ↓
 تحرک سیاسی در بین طبقات سلطه‌گر ← تثبیت و حفظ ساخت طبقاتی جامعه.

۳. شجعی، زهرا، نخبگان سیاسی ایران، ج چهارم، چاپ اول، تهران، انتشارات سخن، ۱۳۷۲.

۴. اقتباس از: ابن‌خلدون، مقدمه، مترجم، محمد پروین گنابادی، تهران، نگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۷.

۵. بشیریه، حسین، جامعه‌شناسی سیاسی، چاپ سوم، تهران، انتشارات نشر نی، ۱۳۷۶.

بعد دوم اهمیت مطالعه صفات نخبگان سیاسی هیأت قانونگذاری. فرض ما این است که ساخت نظام سیاسی با ساخت نظام اجتماعی متناسب است؛ به این معنا که قدرت دولتی و ساخت ارزشی جامعه، تابع اصل سازگاری و تجانس است: اگر ساخت ارزشی جامعه در فاز اقتصادی باشد، ثروت عنصر ارزشمند اجتماعی تلقی می‌گردد و افراد جامعه برحسب میزان برخورداری از ثروت، رتبه‌بندی شده، منزلت اجتماعی پیدا می‌کنند و صاحبان این عنصر کمیاب از حیثیت و احترام خاص برخوردار می‌شوند. در این نوع جامعه، متغیرهای اقتصادی مثل پول و ثروت در تبیین تحرک و موفقیت سیاسی افراد، سهم بیشتر دارند و در آن، برگزیدگان سیاسی را طبقه ثروتمندان یا نخبگان وابسته به طبقه سرمایه‌دار تشکیل می‌دهند. به همین ترتیب، اگر جامعه در فاز سیاسی باشد، شغل نظامی داشتن ارزشمند محسوب می‌شود و قوه مقننه ماهیت نظامیگری پیدا می‌کند؛ و اگر ساخت ارزشی جامعه در فاز فرهنگی باشد، عنصر اندیشه و علم معیار ارزشمندی شمرده می‌شود. در چنین جامعه‌ای فرض بر این است که ماهیت هیأت قانونگذاری مبتنی بر اندیشه، خردورزی و فرهنگ است و افراد آن را اندیشمندان و روشنفکران تشکیل می‌دهند. به طور کلی، نظام اجتماعی از طریق فرایند ارزشگذاری به عناصر و نقشهای مختلف اجتماعی، زمینه‌های تنوع‌پذیری تحرک سیاسی را برای افراد خاص فراهم آورده، بر نهاد قانونگذاری اثر می‌گذارد. از سوی دیگر، پایگاه اجتماعی طبقه حاکم در زندگی سیاسی آنان باز تولید می‌شود و رفتارهای سیاسی برگزیدگان حکومتی - با فرض ثابت نگهداشتن سایر متغیرهای تبیین‌کننده - با موقعیت اقتصادی، زیست فرهنگی و اجتماعی آنان منطبق می‌گردد. براینکه آن اثرگذاری بر نظام اجتماعی کل در فرایند بعدی است.

تحرک سیاسی → عناصر تعیین‌کننده پایگاه اجتماعی → نظام اجتماعی خاص دولت → ← جامعه.

← طرز تلقی و رفتارهای سیاسی مناسب نظام اجتماعی

۴- یافته‌های تحقیق

۴-۱- تحلیل یافته‌های پژوهش

براساس روش تحلیل تطبیقی، ابتدا ویژگیها و پایگاه طبقه‌ای نمایندگان را به صورت درون دوره‌ای مطالعه کرده، سپس به تحلیل تغییرات آن در سطح بین دوره‌ای می‌پردازیم و در مرحله سوم مسأله تحقیق را در سطح کل دوره‌ها تجزیه و تحلیل می‌کنیم.

۴-۱-۱- تحلیل درون دوره‌ای

براساس یافته‌های جدول ۱، ۹۸/۵ درصد از نمایندگان دوره اول مرد و ۱/۵ درصد آنان زن بودند. در دوره دوم، سوم، چهارم و پنجم نیز از شمار نمایندگان به ترتیب ۹۸/۶ درصد مرد، ۱/۴ درصد زن؛ ۹۸/۶ درصد مرد، ۱/۴ درصد زن؛ ۹۶/۵ درصد مرد، ۳/۵ درصد زن؛ ۹۶ درصد مرد، ۴ درصد زن بوده‌اند.

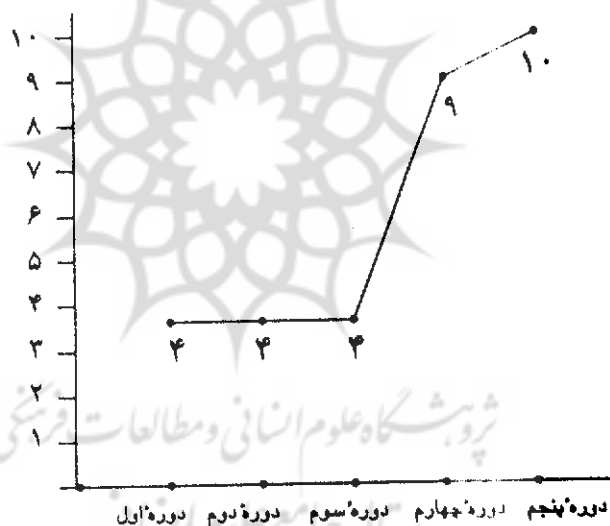
بررسی طبقه اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی

جدول ۱ توزیع نمایندگان پنج دوره مجلس شورای اسلامی برحسب جنس آنان												
کل دوره‌ها	دوره پنجم		دوره چهارم		دوره سوم		دوره دوم		دوره اول		جنس	
	P	Fi	P	Fi	P	Fi	P	Fi	*P	Fi		
۹۷/۷	۱۲۹۴	۹۶	۲۳۸	۹۶/۵	۲۵۰	۹۸/۶	۲۷۳	۹۸/۶	۲۷۴	۹۸/۵	۲۵۹	مرد
۲/۳	۳۱	۴	۱۰	۳/۵	۹	۱/۴	۴	۱/۴	۴	۱/۵	۴	زن
۱۰۰	۱۳۲۵	۱۰۰	۲۴۸	۱۰۰	۲۵۹	۱۰۰	۲۷۷	۱۰۰	۲۷۸	۱۰۰	۲۶۳	جمع

* مقدار P بر حسب درصد است.

۲-۱-۲- تحلیل بین دوره‌ای

تعداد نمایندگان زن در دوره اول تا دوره سوم ۴ نفر بوده، اما در دوره چهارم و پنجم تعداد آنان بیش از ۵۰ درصد افزایش یافته است. بیشترین نمایندگان زن در دوره پنجم به مجلس راه یافته‌اند.

نمودار ۱ روند افزایشی نمایندگان زن

۲-۱-۳- تحلیل کل دوره‌ها

جدول ۲ توزیع نمایندگان پنج دوره مجلس شورای اسلامی بر حسب روحانی و غیر روحانی بودن آنان												
کل دوره‌ها	دوره پنجم		دوره چهارم		دوره سوم		دوره دوم		دوره اول		دوره روحانی / غیر روحانی	
	P	Fi	P	Fi	P	Fi	P	Fi	*P	Fi		
۶۳/۲	۸۳۷	۷۸	۱۹۴	۷۵	۱۹۳	۷۰	۱۹۳	۴۵	۱۲۵	۵۰/۲	۱۳۲	غیر روحانی
۳۶/۸	۴۸۸	۲۲	۵۴	۲۵	۶۶	۳۰	۸۴	۵۵	۱۵۳	۴۹/۸	۱۳۱	روحانی
۱۰۰	۱۳۲۵	۱۰۰	۲۴۸	۱۰۰	۲۵۹	۱۰۰	۲۷۷	۱۰۰	۲۷۸	۱۰۰	۲۶۳	جمع

* مقدار P بر حسب درصد است.

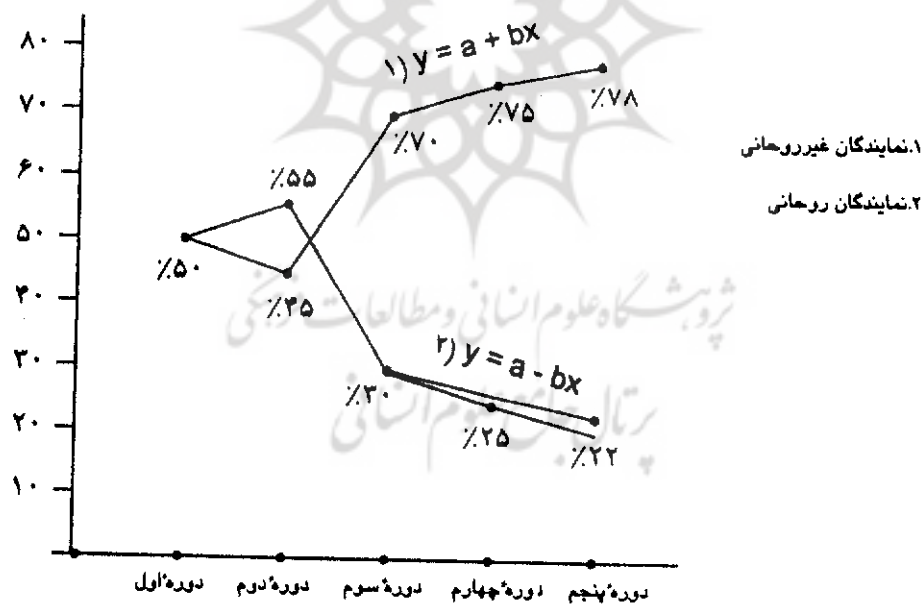
کل نمایندگان مورد مطالعه ۱۳۲۵ نفر است که از این تعداد ۹۷/۷ درصد مرد و ۲/۳ درصد زن است.

۴-۱-۴- تحلیل درون دوره‌ای

با توجه به داده‌های جدول ۲ اختلاف بین تعداد نمایندگان روحانی و غیر روحانی در دوره اول فقط ۰/۲ درصد بوده؛ اما در دوره دوم تعداد نمایندگان روحانی ۱۰ درصد افزایش یافته و در دوره سوم، تعداد این نمایندگان ۴۰ درصد کمتر از نمایندگان غیر روحانی است. در دوره چهارم و پنجم به ترتیب ۲۵ درصد و ۲۲ درصد از کرسیهای نمایندگی را روحانیان به خود اختصاص داده‌اند.

۴-۱-۵- تحلیل بین دوره‌ای

یافته‌های جدول ۲ بیانگر آن است که به طور توصیفی، با افزایش دوره‌های مجلس، تعداد نمایندگان غیر روحانی نیز افزایش یافته است. به بیان آماری به ازای یک واحد افزایش در دوره‌های نمایندگی، یک واحد از تعداد نمایندگان روحانی کاسته شده است. مدل آماری این رابطه را می‌توان به صورت زیر نمایش داد.

نمودار ۲ روحانی و غیر روحانی

۶. در این تحقیق از علم آمار و تکنیک‌های آن به عنوان مدل تحلیلی استفاده شده است و نگارنده آگاه به مفروضات رگرسیون است و با پنج دوره به عنوان واحدهای تحلیل (N=5) تحلیل رگرسیون معنا ندارد. و همچنین نمودارها نیز جنبه مدلی داشته و برای تسهیل تفسیر بکار رفته‌اند.

۴-۱-۶- تحلیل کل دوره‌ها

از مجموع ۱۳۲۵ نماینده ۶۳/۲ درصد غیر روحانی و ۳۶/۸ درصد روحانی‌اند.

۴-۱-۷- تحلیل درون دوره‌ای

با توجه به یافته‌های جدول ۳ میانگین سن نمایندگان در دوره اول معادل $\bar{X}=۳۹$ ، در دوره دوم $\bar{X}=۳۹$ ، در دوره سوم $\bar{X}=۴۰$ ، در دوره چهارم $\bar{X}=۴۲$ و در دوره پنجم $\bar{X}=۴۵$ است. تمرکز نمایندگان بر حسب دوره‌های نمایندگی به ترتیب در گروه‌های سنی ۲۱-۳۱، ۳۱-۳۵، ۳۵-۴۰، ۴۰-۴۱ و ۴۱-۴۵ قرار دارد.

جدول ۳ توزیع سنی نمایندگان مجلس طی پنج دوره نمایندگی

درصد P	کل دوره‌ها Fi	دوره ۵		دوره ۴		دوره ۳		دوره ۲		دوره ۱		دوره سن
		P	Fi	P	Fi	P	Fi	P	Fi	*P	Fi	
۸۸	۱۱۶	۰	۰	۳	۷	۷	۱۹	۱۴	۳۹	۱۹	۵۱	۳۰-۲۵
۲۰/۵	۲۷۱	۱۸	۷	۱۸	۴۶	۲۸	۱۷	۲۴	۶۷	۲۴	۶۳	۳۵-۳۱
۲۳	۳۰۴	۲۴/۶	۶۱	۲۹	۷۵	۲۵	۷۰	۲۳	۶۲	۱۳	۳۴	۴۰-۳۶
۱۸/۹	۲۵۰	۲۹	۷۳	۱۸	۴۷	۱۵	۴۱	۱۶	۴۳	۱۸	۴۶	۴۵-۴۱
۱۳/۹	۱۸۴	۱۶	۴۰	۱۵	۳۹	۱۳	۳۵	۱۳	۳۵	۱۳	۳۵	۵۰-۴۶
۸/۲	۱۰۹	۱۱	۲۸	۱۱	۲۸	۸	۲۲	۵	۱۴	۷	۱۷	۵۵-۵۱
۴/۵	۶۰	۷/۶	۱۹	۴	۱۱	۳	۸	۴	۱۲	۴	۱۰	۶۰-۵۶
۱/۴	۱۸۰	۰/۸	۲	۲	۶	۱	۴	۱	۲	۲	۴	۶۵-۶۱
۰/۸	۱۰	۲	۶	۰	۰	۰/۴	۱	۱	۲	۰/۴	۱	۷۰-۶۶
۰/۲	۳	۰/۴	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۲	۷۱-...
۱۰۰	۱۳۲۵	۱۰۰	۲۴۸	۱۰۰	۲۵۹	۱۰۰	۲۷۷	۱۰۰	۲۷۸	۱۰۰	۲۶۳	جمع

* مقدار P بر حسب درصد است.

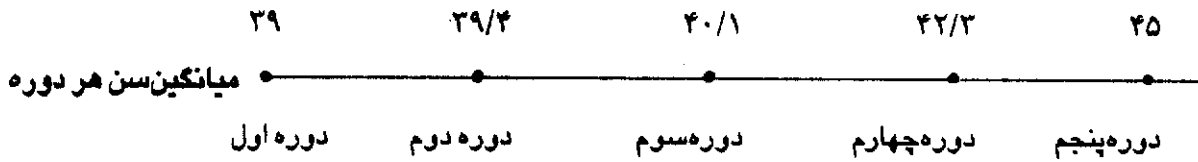
۴-۱-۸- تحلیل بین دوره‌ای

بر اساس مطالعه تطبیقی، اکثر نمایندگان جوان (۳۰-۲۵) در دوره اول قرار دارند و با افزایش دوره‌های مجلس از میزان آن کاسته شده تا آنکه در دوره پنجم به صفر رسیده است.

توزیع نمایندگان در گروه سنی ۲۵-۳۱ بین دوره اول تا سوم سیر صعودی داشته، اما در دوره چهارم و پنجم از میزان آن کاسته شده است. از گروه سنی ۴۰-۳۶ به بالا به ازای یک واحد افزایش در دوره‌های نمایندگی بر میزان نمایندگان مسن‌تر در هر دوره افزوده شده و در دوره پنجم تعداد نمایندگان مسن نسبت به سایر دوره‌ها بیشتر بوده است. نتیجه اینکه اکثریت نسبی نمایندگان در دوره اول، دوم و سوم در

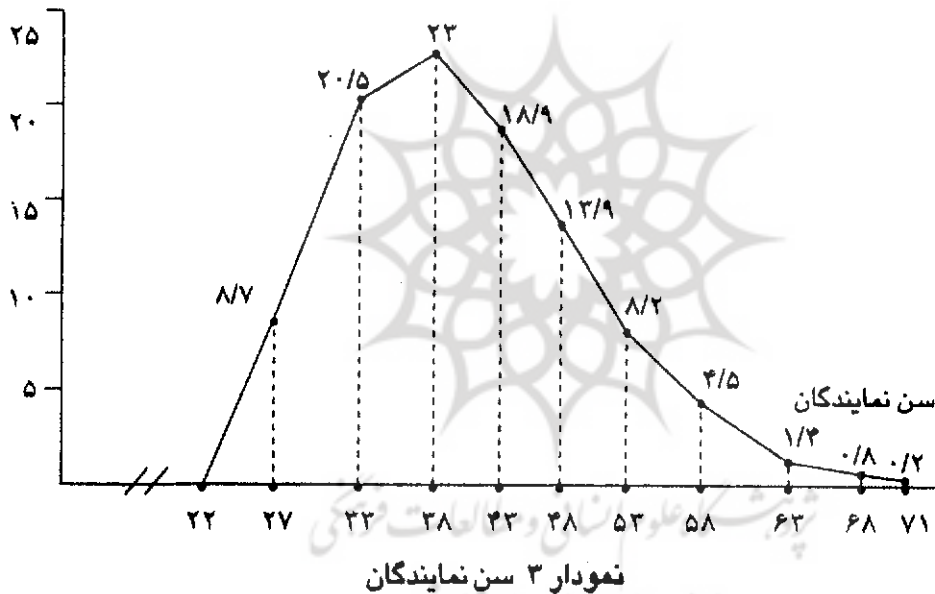

گروه سنی جوان و اکثریت نسبی نمایندگان دوره چهارم و پنجم در گروه سنی میانه با تمایل به گروه سنی بالا قرار دارند. میانگین نسبی نمایندگان به صورت زیر ارائه می شود:

۲-۱-۹- تحلیل کل دوره ها

میانگین سنی کل افراد مورد بررسی معادل ۴۹ است؛ اکثریت در گروه سنی ۴۰-۳۶ قرار دارند و کمترین میزان در ۷۱ سالگی توزیع شده است.

جدول ۴ توزیع پایگاه تحصیلی نمایندگان

کل دوره ها	دوره ۵		دوره ۴		دوره ۳		دوره ۲		دوره ۱		دوره / سواد
	P*	Fi	P*	Fi	P*	Fi	P*	Fi	P*	Fi	
۰/۲	۳			۰	۳	۱	۰	۰	۰/۳	۱	بیسواد
۵/۴	۹۴		۲	۵	۲	۸	۵	۱۹	۷	۲۵	ابتدایی
۳	۵۱		۲	۵	۱	۴	۲	۷	۵	۱۸	سیکل
۲/۵	۴۳		۰	۰	۱	۴	۲	۱۰	۶	۲۳	زیردیپلم

* مقدار P بر حسب درصد است.

دنباله جدول ۴

کل دوره‌ها	دوره ۵*		دوره ۴*		دوره ۳*		دوره ۲*		دوره ۱*		سواد	
	P	Fi	P	Fi	P	Fi	P	Fi	P	Fi		
۷/۱	۱۲۰	۲/۴	۷	۸	۲۷	۱۲	۲۳	۱	۲۵	۵	۱۸	دیپلم
۷	۱۱۴	۲/۱	۶	۹	۳۰	۹	۳۲	۷	۲۶	۵	۲۰	فوق دیپلم
۲۲/۱	۳۸۱	۲۸	۷۹	۲۶	۸۵	۲۷	۹۹	۱۵	۵۷	۱۶	۶۱	لیسانس
۱۰	۱۷۱	۲۵/۴	۷۳	۱۲	۳۸	۵	۱۸	۵	۱۹	۶	۲۳	فوق لیسانس
۸	۱۳۳	۱۵	۴۲	۱۱	۳۶	۶	۲۱	۳	۱۰	۶	۲۴	دکتری
۲	۳	۳۵	۱	۱	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فوق دکتری
۵	۸۸	۴	۱۱	۵	۱۷	۶	۲۲	۵	۱۸	۵	۲۰	مقدمات
۸	۱۴۰	۵	۱۴	۶	۱۸	۸	۲۵۹	۹/۷	۳۶	۱۲	۴۳	سطح
۱۸	۳۰۴	۱۰	۲۹	۱۴	۲۶	۱۵	۵۵	۲۵	۹۴	۲۲	۸۰	خارج
۵	۸۰	۵/۲	۱۵	۳/۷	۱۲	۳	۱۲	۵	۱۹	۶	۲۲	اجتهاد
۱۰۰	۱۷۲۵	۱۰۰	۲۸۷	۱۰۰	۳۲۸	۱۰۰	۳۶۷	۱۰۰	۳۷۱	۱۰۰	۳۷۲	جمع

* مقدار P بر حسب درصد است.

آموزش یکی دیگر از شاخصهای پایگاه طبقه‌ای است. در اینجا مقطع تحصیلی را تبدیل به سال تحصیلی کرده، تحلیل درون دوره‌ای را انجام می‌دهیم، برای مثال، مقطع کارشناسی ارشد (طول تحصیلی تا این مقطع) تبدیل به ۱۸ سال می‌شود.

۴-۱-۱۰- تحلیل درون دوره‌ای

یافته‌های جدول ۴ نشان می‌دهد که میانگین تحصیلات نمایندگان در دوره اول معادل $\bar{X}_1=15$ ، در دوره دوم معادل $\bar{X}_2=14/5$ ، در دوره سوم معادل $\bar{X}_3=15$ ، در دوره چهارم معادل $\bar{X}_4=16/1$ و در دوره پنجم معادل $\bar{X}_5=17/13$ است.

۴-۱-۱۱- تحلیل بین دوره‌ای

در اینجا ابتدا تحصیلات را به دو مقوله آموزشی تقسیم می‌کنیم:

الف. تحصیلات حوزوی،

ب. تحصیلات دانشگاهی.

سپس برای هر مقوله به شرح زیر، سطوح مختلف آموزشی در نظر می‌گیریم:

۱. پایین: مقدمات و سطح

مقوله تحصیلات حوزوی:

۲. بالا: خارج و اجتهاد

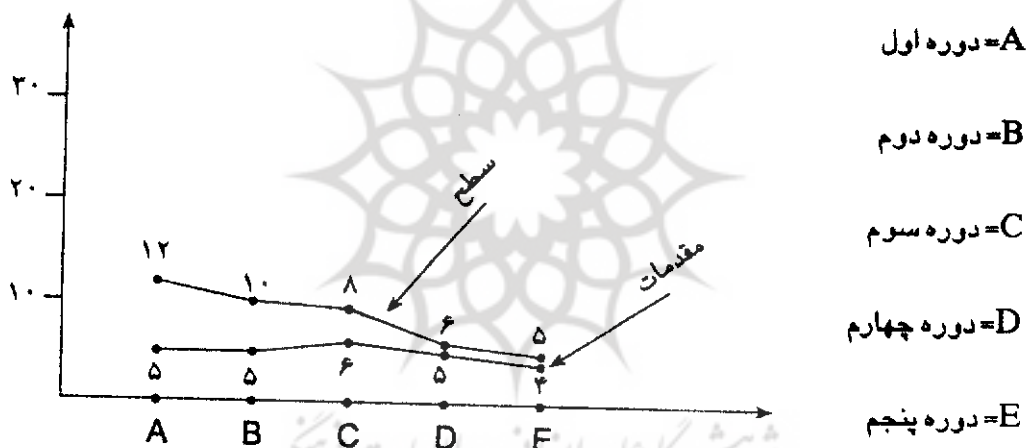
۱. پایین: ابتدایی، سیکل و زیردیپلم

مقوله تحصیلات دانشگاهی:

۲. متوسط: دیپلم و فوق دیپلم

۳. بالا: لیسانس، فوق لیسانس و دکتری

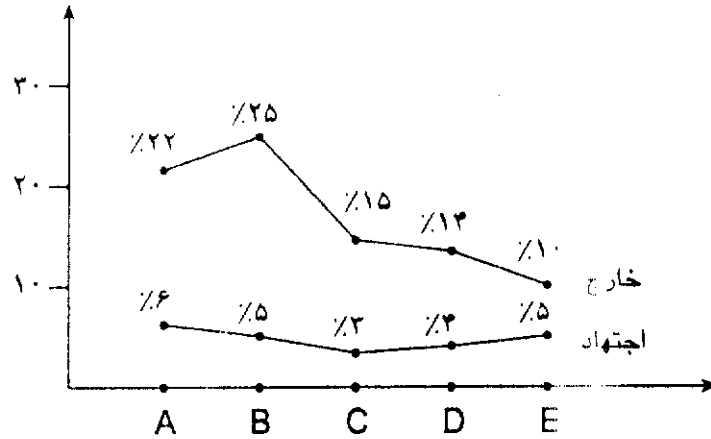
حال واریانس مقوله‌های آموزشی مورد مطالعه را برحسب سطوح تحصیلی آنها از طریق نمودار تحلیل می‌کنیم.

نمودار ۴ تحصیلات مقدمات و سطح

نمودار ۴ نشان می‌دهد که به ازای یک واحد افزایش در دوره‌های مجلس، یک واحد کاهش در تعداد نمایندگان دارای تحصیلات سطح دیده می‌شود، به طوری که تعداد این نمایندگان از ۱۲ درصد در دوره اول به ۵ درصد در دوره پنجم کاهش یافته است. همچنین میان دوره‌های مجلس و تعداد نمایندگان دارای تحصیلات مقدماتی همبستگی وجود ندارد؛ به این معنا که همگام با تغییر در دوره‌های مجلس، در تعداد نمایندگانی که مقدمات را گذرانده‌اند، تغییری صورت نگرفته است. به بیان آماری، رابطه $y = \bar{y}$ برقرار است و تقریباً در هر دوره نمایندگی به میزان مساوی نمایندگان دارای تحصیلات مقدمات وجود داشته‌اند. براساس نمودار ۵ تعداد نمایندگان دارای تحصیلات خارج در دوره دوم مجلس افزایش یافته و از دوره سوم با افزایش تعداد دوره‌های مجلس از تعداد آنان کاسته شده است؛ به طوری که این کاهش در

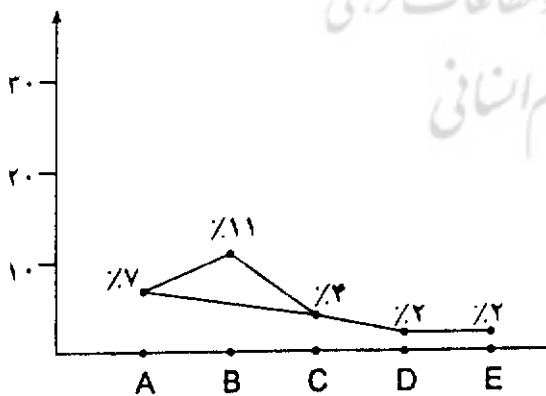
دوره پنجم به بیش از ۵۰ درصد رسیده است.

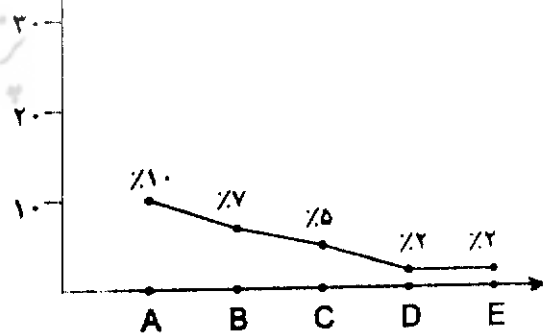
نمودار ۵: تحصیلات خارج و اجتهاد

واریانس متغیر اجتهاد قابل توجه است؛ به این معنا که تعداد نمایندگان با سطح تحصیلات اجتهاد نسبت به دوره اول سیر نزولی داشته و از دوره چهارم با نظم خاصی به حد اولیه خود نزدیکتر شده است.

پژشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

نمودار ۷: تحصیلات سیکل و زیر سیکل

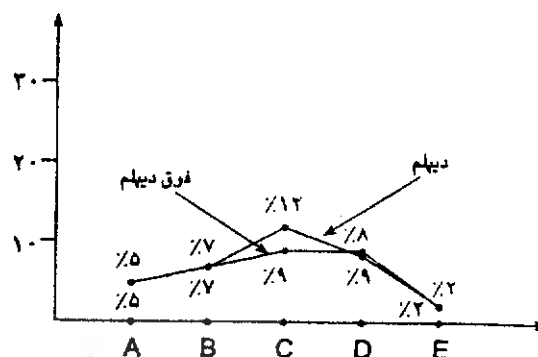
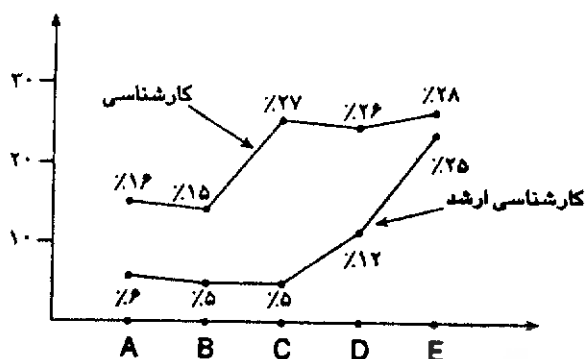

نمودار ۶: تحصیلات ابتدایی

نمودار ۶ معادله خطی از نوع رابطه معکوس را نشان می‌دهد. به بیان آماری معادله $y=a-bx$ برقرار است؛ به این معنا که با افزایش تعداد دوره‌های مجلس از تعداد نمایندگان که صرفاً تحصیلات ابتدایی

داشته‌اند، کاسته شده است. در نمودار ۷ همبستگی معناداری دیده نمی‌شود و کاهش یا افزایش تعداد نمایندگان دارای تحصیلات سیکل و زیر دیپلم نوسان داشته و مختلف بوده است.

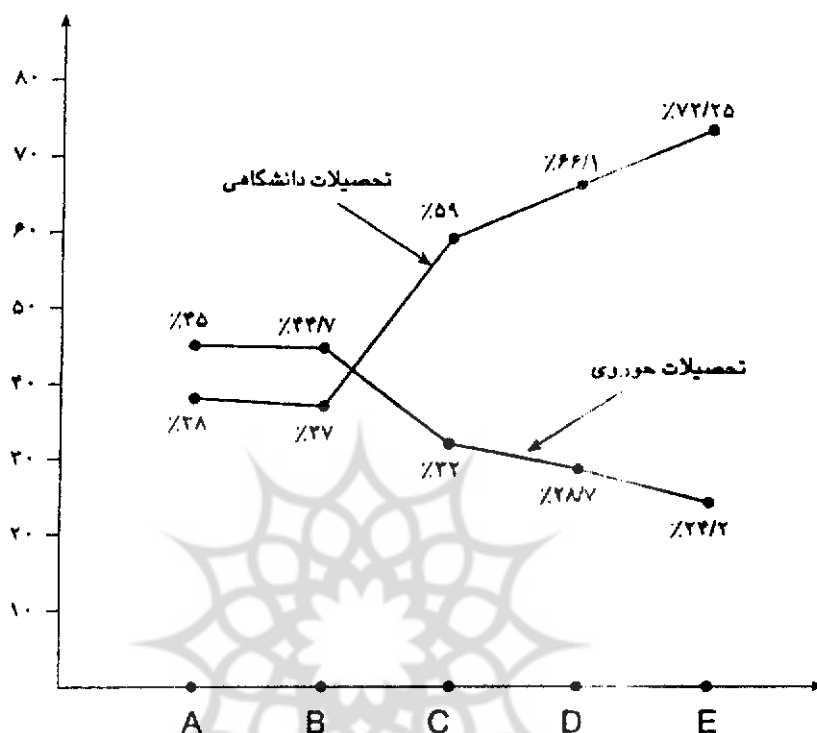
نمودار ۹ تحصیلات کارشناسی و کارشناسی ارشد

نمودار ۸ تحصیلات دیپلم و زیر دیپلم

نمودار ۸ بیانگر آن است که تعداد نمایندگان دیپلم و فوق دیپلم بر حسب دوره‌های مجلس افزایش یا کاهش پیدا کرده و منحنی نمودار دارای کشیدگی منفی شده است. این حالت نشان‌دهنده ضعیف بودن همبستگی (مثبت یا منفی) بین متغیرهای مورد مطالعه است؛ به طوری که تعداد نمایندگان با مدرک تحصیلی دیپلم در دوره اول، دوم و سوم به ترتیب ۵ درصد، ۷ درصد و ۱۲ درصد سیر صعودی داشته، از دوره چهارم رابطه معکوس شده و تعداد این نمایندگان به ۲ درصد تقلیل یافته است. همین رابطه به نمایندگان فوق دیپلم نیز قابل تعمیم است.

نمودار ۶ یک نوع رابطه خطی یا تابع خطی دیده می‌شود و به بیان آماری $y=F(x)$ ؛ یعنی اگر X تغییر پیدا کند Y نیز تغییر می‌کند.

اگر یک واحد به تعداد دوره‌های نمایندگی اضافه کنیم، یک واحد در تعداد نمایندگان دارای مدرک کارشناسی افزوده می‌شود. اگر در منحنی کارشناسی، عرض از مبدأ را معادل ۶ درصد بگیریم، این میزان در دوره پنجم به ۲۸ درصد تغییر یافته است و اگر در منحنی کارشناسی ارشد، عرض مبدأ را ۶ درصد در نظر بگیریم این مقدار در دوره پنجم به ۲۵ درصد رسیده است. لازم است به این نکته اشاره شود که شکل منحنی کارشناسی ارشد به صورت تابع نمایی است.

نمودار ۱۰. تحصیلات دانشگاهی و حوزوی

مجموع نمایندگان دارای تحصیلات دانشگاهی به ترتیب دوره‌های نمایندگی ۲۸، ۳۷، ۵۹، ۶۶/۱ و ۷۲/۲۵ درصد است و مجموع نمایندگان دارای تحصیلات حوزوی به ترتیب دوره‌های نمایندگی ۳۸، ۳۷، ۲۲، ۲۸ و ۲۴/۲ درصد است.^۷

بر اساس نمودار ۱۰ به عنوان یکی از تکنیک‌های آماری برای بررسی ارتباط طرفین دو متغیر با افزایش تعداد دوره‌های مجلس، تعداد نمایندگان که تحصیلات دانشگاهی داشته‌اند افزایش یافته و برعکس آن تعداد نمایندگان حوزوی کاسته شده است بدین ترتیب، واریانس متغیر پایگاه طبقه‌ای با شاخص تحصیلات، تابع متغیر دوره‌های مجلس است. این رابطه را می‌توان با رویکرد رگرسیونی به این صورت بیان کرد: به ازای یک واحد تغییر در تعداد دوره‌ها (b(X)، واحد (ضریب زاویه رگرسیون) در تعداد نمایندگان دانشگاهی تغییر مثبت و در تعداد نمایندگان حوزوی تغییر منفی صورت گرفته است.

^۷ لازم به یادآوری است که برخی از نمایندگان هم دارای تحصیلات حوزوی و هم دارای تحصیلات دانشگاهی بودند که در توصیف، این افراد در هر دو مقوله توزیع شده‌اند.

۴-۱-۱۲- تحلیل کل دوره‌ها

میانگین کل میزان تحصیلات نمایندگان معادل ۱۵/۴ است و شاخص مد یا نما (mode) در مقوله کارشناسی قرار دارد. به طور کلی، درصد مجموع نمایندگان حوزوی معادل ۳۶ درصد و درصد مجموع نمایندگان دانشگاهی معادل ۶۳/۸ است و ۲ درصد نمایندگان بیسوادند.

۴-۲- پایگاه شغلی

برای متغییر پایگاه شغلی دو بُعد در نظر گرفته شده است: الف. بُعد پایگاه شغلی قبل از انقلاب ب. بُعد پایگاه شغلی بعد از انقلاب که در زیر این ابعاد را مطالعه می‌کنیم:

جدول ۵ تحلیل پایگاه شغلی نمایندگان در قبل از انقلاب												
کل دوره‌ها	دوره ۵		دوره ۴		دوره ۳		دوره ۲		دوره ۱		دوره / شغل	
	P	Fi	P	Fi	P	Fi	P	Fi	P	Fi		
۳۲	۴۵۹	۱۸/۱	۴۷	۲۲	۶۲	۲۸	۸۴	۴۳	۱۳۰	۴۵	۱۳۷	روحانی
۰/۵۶	۸	۰	۰	۱	۳	۱	۲	۰/۳	۱	۱	۲	محقق
۰/۸۸	۱۱	۱/۲	۳	۰/۴	۱	۱	۲	۱	۲	۱	۳	کارگر
۴/۱	۵۸	۱/۶	۴	۴	۱۰	۴	۱۲	۴	۱۲	۷	۲۰	استاد دانشگاه
۱/۸	۲۵۷	۱۴/۲	۳۷	۱۶	۴۵	۲۱	۶۲	۱۷	۵۲	۲۰	۶۱	معلم
۲۴/۵	۳۵۰	۳۵/۴	۹۲	۳۰	۸۳	۲۷	۷۹	۲۲	۶۸	۹	۲۸	دانشجو
۲/۲	۳۲	۳	۸	۳	۸	۲	۵	۱	۲	۳	۹	پزشک
۰/۳۵	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱/۷	۵	امور مطبوعاتی
۰/۴۲	۴	۲	۴	۰/۴	۱	۰	۰	۰	۰	۰/۳	۱	مدیر کل
۱/۳	۱۹	۰	۰	۱	۳	۱	۴	۱	۴	۳	۸	کشاورز
۱	۹۸	۵/۴	۱۴	۹	۲۶	۱۰	۲۹	۶	۱۸	۴	۱۳	کارمند
۱/۲	۱۷	۰	۰	۰	۰	۲	۵	۱	۳	۳	۹	قاضی
۰/۱	۲	۰	۰	۰	۰	۱	۲	۰	۰	۰	۰	شهردار - بخشدار
۰/۳	۴	۰	۰	۰	۰	۰/۳	۱	۱	۳	۰	۰	نظامی
۱	۱۵	۰	۰	۰/۴	۱	۱	۳	۱/۳	۴	۲	۷	بازاری
۰/۵	۸	۳/۱	۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	مهندس
۱/۵	۲۱	۲	۴	۳/۲	۹	۲	۵	۱	۳	۰	۰	بخش خصوصی
۵	۶۸	۱۵	۳۹	۱۰	۲۷	۰/۳	۱	۰/۲	۱	۰	۰	بی‌ساخت
۱۰۰	۱۴۳۰	۱۰۰	۲۶۰	۱۰۰	۲۷۹	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۳۰۳	۱۰۰	۳۰۳	جمع

در جدول فوق، مشاغل افراد به شرح زیر مقوله بندی شده است:
 روحانی = تبلیغ امور دینی + تدریس در مدارس دینی + وعظ + امامت جماعت،
 کارگر = مسافرخانه دار + آجرپز + کارگر ساده.
 امور مطبوعاتی = انتشاراتی + روزنامه نگاری.
 دانشجو = دانش آموز + دانشجو.

۲-۲-۱- تحلیل درون دوره‌ای

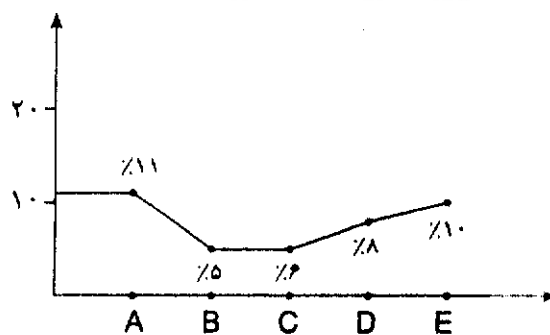
براساس یافته‌های جدول پنج، ۲۵ درصد از نمایندگان دوره اول در قبل از انقلاب دارای پایگاه شغلی روحانی بوده‌اند و شغل معلمی نیز از لحاظ فراوانی در مرتبه دوم قرار داشته است. در دوره دوم، سوم، چهارم و پنجم به ترتیب شغل روحانی، روحانی، دانشجو و دانشجو دارای بیشترین فراوانی بوده است.

۲-۲-۲- تحلیل بین دوره‌ای

به منظور تسهیل تحلیل فرایند تغییرپذیری بین دوره‌ای پایگاه شغلی برخی از مشاغل را به شرح زیر ترکیب می‌کنیم:

فنی و تخصصی = مدیرکل + مهندس + پزشک + محقق + استاد دانشگاه.

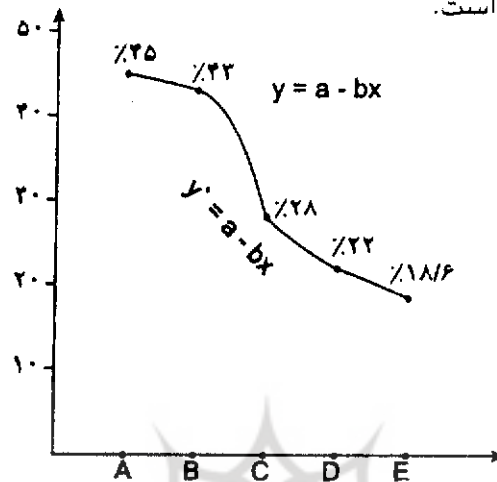
داده‌های جدول ۵ نشان می‌دهد که اکثر نمایندگان با پایگاه شغلی فنی و تخصصی در دوره اول مجلس قرار دارند. میزان این قشر در دوره دوم تا ۵۰ درصد کاهش نشان می‌دهد و در دوره‌های بعد نیز از میزان آن نسبت به دوره اول کاسته شده است، ولی در دوره پنجم مجدداً تعداد آنان افزایش یافته و به ۱۰ درصد رسیده است.

نمودار ۱۱ قشر فنی و تخصصی

۴-۲-۲-۱- قشر روحانی: قشر روحانی در دوره اول ۴۵ درصد از نمایندگان مجلس را تشکیل می‌داد که این میزان در دروهای بعدی سیر نزولی داشته و در مرحله چهارم با ۵۰ درصد کاهش به ۲۲ درصد رسیده است. همچنین در دوره پنجم تعداد نمایندگان روحانی نسبت به دوره اول ۲۷ درصد کاهش نشان می‌دهد و در نتیجه، شکل نمودار از نوع تابع خطی در آمده است؛ یعنی به ازای افزایش دوره‌ها از تعداد نمایندگان روحانی کاسته شده است.

نمودار ۱۲ قشر روحانی

۴-۲-۲-۲- قشر معلم: یافته‌های جدول ۵ بیانگر کوواریانس متغیر شغل معلمی و متغیر دوره‌های نمایندگی است. به بیان دیگر، یک نوع همبستگی منفی میان متغیرهای مورد مطالعه وجود دارد، به طوری که تعداد نمایندگان با شغل معلمی از ۲۰ درصد در دوره اول به ۱۴/۷ درصد در دوره پنجم رسیده است. البته این رابطه یک تابع کاملاً خطی نیست.

۴-۲-۲-۳- قشر کشاورز: مقایسه توزیع قشر کشاورز بیانگر آن است که اکثر آنان در دوره اول مجلس حضور داشته‌اند.

۴-۲-۲-۴- قشر کارگر: توزیع قشر کارگر در دوره اول، دوم، سوم و پنجم یکسان است و در دوره پنجم کاهش داشته است.

۴-۲-۲-۵- قشر بازاری: حضور قشر بازاری به ازای افزایش تعداد دوره‌های مجلس کاهش یافته و از ۲ درصد در دوره اول به صفر درصد در دوره پنجم رسیده است.

۴-۲-۲-۶- قشر نظامی: قضای، شهردار و بخشدار بین دوره‌های اول و دوم و سوم توزیع شده‌اند.

۴-۲-۳- تحلیل کل دوره‌ها

۳۲ درصد از کل نمایندگان را قشر روحانی و ۶۸ درصد بقیه را سایر قشرهای اجتماعی تشکیل می‌دهند که در این میان حدوداً ۷ درصد از نمایندگان دارای مشاغل فنی و تخصصی، ۱۸ درصد معلم، و ۷ درصد کارمند دولت هستند. افراد دیگر به شرح جدول ۵ در قشرهای مختلف اجتماعی توزیع شده‌اند.

بررسی طبقه اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی

جدول ۶ توزیع پایگاه شغلی نمایندگان در بعد از انقلاب قبل از دستیابی به پست نمایندگی

شغل	دوره ۱		دوره ۲		دوره ۳		دوره ۴		دوره ۵		کل دوره‌ها	
	P	Fi	P	Fi	P	Fi	P	Fi	P	Fi	P	Fi
وزیر و معاون وزیر	۵	۲۰	۳	۱۲	۶	۲۸	۶	۲۸	۷/۵	۱۹	۲/۷	۱۰۷
روحانی	۱۶	۶۸	۱۶	۶۲	۴	۱۸	۴	۱۸	۹/۸	۲۵	۸/۲	۱۹۱
کشاورز	۱	۳	۱	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰/۲	۵
حزب جمهوری اسلامی	۲	۷	۱	۵	۱	۶	۱	۴	۰/۸	۲	۱	۲۲
فضایی و حقوقی	۸	۳۴	۸	۳۰	۵	۲۴	۳	۱۳	۵/۵	۱۴	۵/۰-۵	۱۱۵
معلم	۱۰	۲۴	۱۱	۴۲	۱۰	۴۳	۱۳	۶۵	۲۳/۴	۵۹	۱۱/۲	۲۵۵
استاد دانشگاه	۲	۱۹	۴	۱۴	۵	۲۲	۸	۳۸	۱۴/۳	۳۶	۵/۷	۱۳۱
کارمند جهاد سازندگی	۵	۲۱	۲	۹	۳	۱۳	۵	۲۲	۹/۱	۲۳	۳/۸	۹۰
نظامی	۲۰	۸۳	۵	۱۹	۷	۳۱	۸	۳۸	۱۳/۸	۳۵	۹/۰-۵	۲۰۶
مدیرکل	۲	۸	۴	۱۴	۶	۲۶	۷	۳۳	۱۵/۸	۴۰	۵/۲	۱۳۳
پزشک	۲	۸	۱	۳	۱	۴	۲	۱۴	۴	۱۰	۱/۶	۳۷
کارمند	۲	۸	۲	۹	۳	۱۸	۳	۱۵	۴	۱	۲/۲	۵۱
کمیته امداد	۲	۷	۰	۰	۰/۲	۲	۰/۲	۱	۱/۲	۳	۰/۶	۱۳
بازاری	۱	۵	۱	۵	۰/۲	۳	۰	۰	۰	۰	۰/۳	۸
دانشجو	۰/۲	۱	۰/۵	۲	۰/۲	۱	۱	۶	۰/۸	۲	۰/۵	۱۲
نماینده خبرگان	۳	۱۲	۳	۱۲	۱	۶	۱	۳	۰/۲	۱	۱/۵	۳۴
نخست وزیر	۰/۳	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰/۰-۸	۲
بنیاد مسکن	۱	۳	۰	۰	۰/۳	۱	۱	۳	۱/۲	۳	۰/۲	۱۰
بخشدار - شهردار	۰/۲	۱	۱	۵	۳	۱۳	۳	۱۲	۹/۱	۲۳	۲/۲	۵۴
فرماندار	۰/۲	۲	۱	۳	۱	۶	۳	۱۷	۷/۵	۱۹	۲/۸	۳۷
مطبوعاتی	۱	۵	۰	۰	۰/۲	۱	۰	۰	۰	۰	۰/۲	۶
تبلیغات اسلامی	۱	۳	۱	۲	۱	۴	۱	۳	۲/۴	۶	۰/۸	۲۰
بنیاد مستضعفان	۰/۲	۱	۰/۲	۱	۰/۲	۱	۰/۲	۲	۱/۲	۳	۰/۲	۵
نماینده امام	۳	۱۲	۳	۱۲	۲	۸	۳	۱۴	۴/۸	۱۲	۲/۵	۵۸
اطلاعاتی									۱/۲	۳	۰/۸	۲
سرکنسولی ایران									۰/۲	۱	۰/۰-۲	۱
رئیس دیوان محاسبات									۰/۳	۱	۰/۰-۲	۱

ادامه جدول ۶

شغل	دوره ۱		دوره ۲		دوره ۳		دوره ۴		دوره ۵		کل دوره‌ها	
	P	Fi	P	Fi	P	Fi	P	Fi	P	Fi	P	Fi
بنیاد شهید	۰/۲	۲	۰/۲	۲	۱	۲	۱	۲	۱/۲	۳	۱/۲	۱۲
عقیدتی - سیاسی	۱	۲	۲	۸	۱	۶	۲	۱۵	۲/۲	۱۱	۱/۱	۲۲
صدا و سیما	۱	۶	۰/۲	۱	۰/۲	۱	۵	۲	۰/۲	۱	۰/۵	۱۱
سفیر	۰/۲	۱	۰	۰	۰	۰	۰/۲	۱	۰/۰/۸	۲	۰/۲	۲
خصوصی	۰/۲	۱	۰/۲	۱	۰/۲	۱	۰/۲	۱	۰/۱/۸	۲	۰/۲	۲
سازمانهای انقلاب اسلامی	۰/۲	۲	۰/۲	۲	۱	۵	۲	۹	۲	۵	۱	۲۲
کارگر	۰/۲	۱	۰	۰	۰/۲	۱	۰/۱۵	۲	۰	۰	۰/۲	۲
استادار و معاون	۱	۳	۲	۹	۲	۸	۱	۳	۵/۱	۱۳	۱/۶	۲۶
عضو شوراهای عالی	۲	۱۸	۰/۵	۲	۱	۶	۱	۶	۲/۶	۹	۱/۲	۲۳
جهاد دانشگاهی	۰/۲	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰/۲	۱	۰/۰/۸	۲
سر دفتر	۰/۲	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰/۰/۲	۱
تولیت آستان حضرت معصومه	۱	۳	۰	۰	۰/۲	۱	۰	۰	۰	۰	۰/۲/۲	۰
امور ورزش			۰/۲	۱					۰/۲	۱	۰/۰/۲	۱
نماینده دوره قبل	۰	۰	۲۵	۹۹	۲۸	۱۲۵	۲۲	۱۱۰	۴۰/۱	۱۰۰	۱۹/۱	۲۲۵
رئیس اداره خدماتی	۰/۲	۱	۰	۰	۱	۲	۰/۲	۱	۲/۲	۶	۰/۵	۱۲
نماینده ایران در سازمان ملل	۰	۰	۰	۰	۰/۲	۱	۰	۰	۰	۰	۰/۰/۲/۱	۱
عضو کمیسیون بانوان	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰/۲	۱	۰/۱/۸	۲	۰/۱	۳
عضو انجمن اسلامی	۰/۲	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰/۱/۸	۲	۰/۱	۳
مهندس									۳/۶	۹	۰/۲	۹
عضو هیأت مدیره									۳/۶	۹	۰/۲	۹
کاردار									۰/۲	۰	۰/۰/۲	۱
مشاور وزیر									۱	۶	۰/۲	۶
جمع	۱۰۰	۴۲۲	۱۰۰	۳۹۹	۱۰۰	۲۴۰	۱۰۰	۲۲۵	۱۰۰	۵۲۵	۱۰۰	۲۲۷۵

جدول ۷ تحلیل تغییرات پایگاه شغلی نمایندگان

کل دوره‌ها	دوره ۵		دوره ۴		دوره ۳		دوره ۲		دوره ۱		دوره نمایندگی مشاغل	
	P	Fi	P	Fi	P	Fi	P	Fi	P	Fi		
۳۷/۵	۸۵۲	۲۰/۲	۲۱۸	۴۱/۳	۲۰۲	۳۷	۲۰۷	۳۵/۱	۱۵۲	۱۸	۷۸	سیاسی
۸	۱۷۸	۱۱	۵۶	۱۰	۵۲	۶	۲۶	۶	۱۷	۶	۳۷	فنی و تخصصی و علمی
۱۶	۳۵۲	۱۶	۸۲	۱۷	۸۳	۱۲	۵۶	۱۷	۶۷	۱۵	۶۵	فرهنگی
۰/۲	۸	۰	۰	۰	۰	۰/۲	۲	۰/۲	۱	۱	۵	بازاری
۹/۲	۲۰۹	۷/۲	۳۸	۸	۳۸	۷	۳۱	۵	۱۹	۲۰	۸۳	نظامی
۰/۲	۵	۰	۰	۰/۲	۱	۰	۰	۰/۲	۱	۱	۳	کشاورزی
۸/۲	۱۹۱	۵	۲۵	۲	۱۸	۲	۱۸	۱۶	۶۲	۱۶	۶۸	روحانی
۰/۲	۲	۰	۰	۰	۰	۰/۲	۱	۰/۲	۲	۰/۲	۱	کارگر
۵/۲	۱۲۳	۸	۲۰	۷	۳۳	۶	۲۶	۴	۱۶	۲	۸	مدیر کل
۲/۲	۵۳	۱/۳	۷	۳	۱۲	۲/۲	۱۳	۲/۲	۹	۲	۹	کارمند اداری و خدماتی
۰/۵	۱۱	۰/۲	۲	۰/۲	۲	۰/۲	۱	۰/۲	۱	۱	۵	کارمند بخش خصوصی
۰/۲	۹	۲	۹									عضو هیات مدیره
۵/۱	۱۱۵	۳	۱۲	۳	۱۳	۵	۲۳	۸	۲۰	۸	۳۲	امور قضایی
۷/۲	۱۶۳	۸	۳۰	۷/۱	۳۵	۷	۳۰	۶	۲۲	۹	۳۶	کارمند نهادهای انقلابی
۱۰۰	۲۲۷۵	۱۰۰	۵۲۵	۱۰۰	۲۹۳	۱۰۰	۲۳۰	۱۰۰	۳۹۹	۱۰۰	۲۲۲	جمع

شاخصهای بُعد پایگاه شغلی نمایندگان در قالب جدول ۷ طبقه‌بندی شده است. البته باید توجه داشت که ترکیب شغلها قراردادی بوده و برحسب برخی شاخصهای مشابه افراد در گروه‌های مختلف شغلی توزیع شده است که در زیر این ترکیب را مطالعه می‌کنیم:

سیاسی = معاون استاندار + استاندار + نماینده امام + نماینده خبرگان + نخست وزیر + شهردار + فرماندار + وزیر + عضو کمیسیون بانوان + نماینده ایران در سازمان ملل + مشاور وزیر + کاردار + سفیر + بخشدار + عضو حزب جمهوری اسلامی + عضو شوراهای عالی + نماینده مجلس در دوره یا دوره‌های قبلی. فرهنگی = جهاد دانشگاهی + عقیدتی - سیاسی + صدا و سیما + تبلیغات اسلامی + مطبوعاتی + دانشجو + معلم فنی و تخصصی = رئیس دیوان محاسبات + مهندس + استاد دانشگاه + پزشک.

کارمند اداری و خدماتی = رئیس اداره خدماتی + کارمند دولت.

کارمند سازمانها و نهادهای انقلابی = سایرین + بنیاد شهید + بنیاد مستضعفان + بنیاد مسکن + کمیته امداد + جهاد سازندگی.

کارمند بخش خصوصی = مؤسسات خصوصی + تولید استان حضرت + معصومه + سردفتر.

نظامی = اطلاعاتی + نظامی.

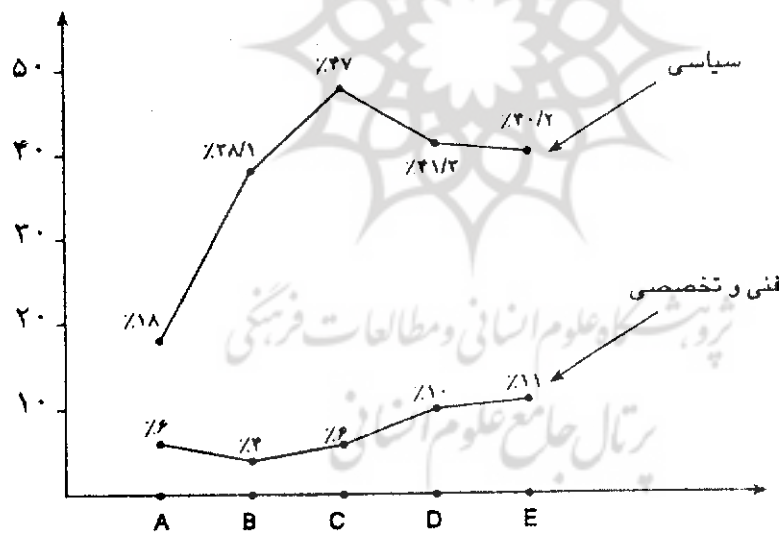
۴-۲-۴- تحلیل درون دوره‌ای

یافته‌های جدول ۷ بیانگر آن است که تعداد نمایندگان که در قبل از نمایندگی هر دوره دارای موقعیتهای مهم سیاسی بودند به ترتیب دوره‌های نمایندگی ۱۸ درصد، ۲۸/۱ درصد، ۴۷ درصد، ۴۱/۳ درصد و ۴۰/۲ درصد است. توزیع قشر روحانی در دوره اول و دوم ۱۶ درصد، در دوره سوم و چهارم ۴ درصد و در دوره پنجم ۵ درصد است.

تعداد افرادی که قبل از نمایندگی، سمت مدیر کلی داشته‌اند به ترتیب در دوره اول ۲ درصد، در دوره دوم ۴ درصد، در دوره سوم ۶ درصد، در دوره چهارم ۷ درصد و در دوره پنجم ۸ درصد کل نمایندگان بوده‌اند. قشر نظامی نیز به ترتیب دوره‌ها توانسته به میزان ۲۰ درصد، ۵ درصد، ۷ درصد، ۸ درصد و ۷/۲ درصد تحرک سیاسی پیدا کند.

۴-۲-۵- تحلیل بین دوره‌ای

در اینجا نیز تغییرات یا واریانس پایگاه شغلی افراد مورد مطالعه را برحسب دوره‌های نمایندگی از طریق نمودار نمایش داده، تحلیل می‌کنیم.

نمودار ۱۳ قشر سیاسی و تخصصی

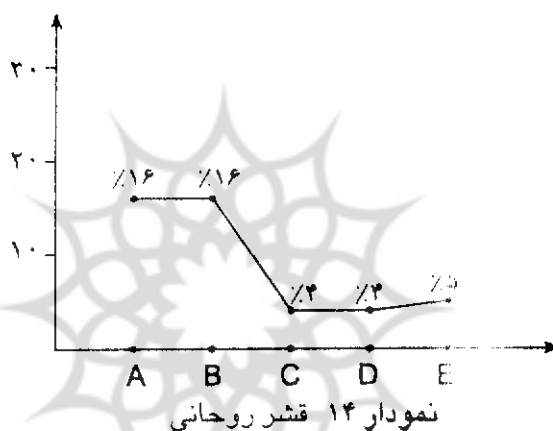
۴-۲-۵-۱- قشر سیاسی: افراد دارای پایگاه شغلی سیاسی در دوره اول ۱۸ درصد از کل نمایندگان را تشکیل می‌دادند که این تعداد در دوره دوم به ۲۸/۱ درصد افزایش یافته است. در دوره‌های بعدی نیز این افزایش وجود داشته و در دوره پنجم به ۴۰/۲ درصد رسیده است. به بیان آماری میان افزایش دوره‌های مجلس و تعداد نمایندگان دارای سمتهای سیاسی قبل از نمایندگی، همبستگی مثبت وجود دارد.

اگر عرض از مبدأ را ۱۸ درصد بگیریم به ازای یک دوره افزایش در دوره‌های مجلس، تغییر قابل توجه

در افزایش تعداد نمایندگان که سمت سیاسی داشته‌اند دیده می‌شود، به طوری که دامنه تغییر دوره اول و دوره پنجم معادل ۲۲/۲ درصد است.

۲-۵-۲-۴- قشر فنی، علمی و تخصصی: براساس نمودار شماره ۱۳ میان تعداد دوره‌های مجلس و تعداد نمایندگان دارای پایگاه شغلی فنی و تخصصی تابع خطی برقرار است. به بیان دیگر، حضور این قشر از ۶ درصد در دوره اول به ۱۱ درصد در دوره پنجم تغییر یافته و این تغییرات با کنترل سایر عوامل تبیین کننده، تابع افزایش تعداد دوره‌های مجلس است.

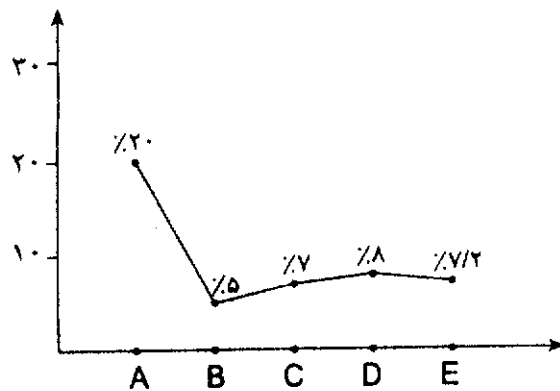
۲-۵-۳-۴- قشر روحانی^۸: حضور قشر روحانی از ۱۶ درصد در دوره اول و دوم به ۵ درصد در دوره پنجم رسیده است؛ یعنی ۱۱ درصد از تعداد آنها کاسته شده است.

۲-۵-۴-۴- قشر فرهنگی: قشر فرهنگی نوسانات مختلفی داشته است. با مینا قرار دادن دوره اول، تعداد نمایندگان دارای پایگاه شغلی فرهنگی به استثنای دوره سوم سیر تقریباً صعودی داشته است.

۲-۵-۵-۴- قشر نظامی: قشر نظامی را اعضای سپاه پاسداران و کمیته‌های انقلاب اسلامی تشکیل می‌دهد. براساس نمودار مربوط به قشر نظامی، تعداد این نمایندگان از ۲۰ درصد در دوره اول به ۷/۲ درصد در دوره پنجم کاهش یافته است. به بیان آماری، تغییر در متغیر X (دوره‌ها) و متغیر Y (تعداد نمایندگان نظامی) بین دوره‌های اول و دوم معنادار است. از دوره دوم تا دوره پنجم تغییر پایگاه شغلی نظامی کاهش پیدا کرده و حداقل واریانس بین دوره‌ای مشاهده می‌شود. به طور کلی، مقایسه دوره اول با دوره‌های بعدی مجلس کاهش در میزان قشر نظامی را نشان می‌دهد.

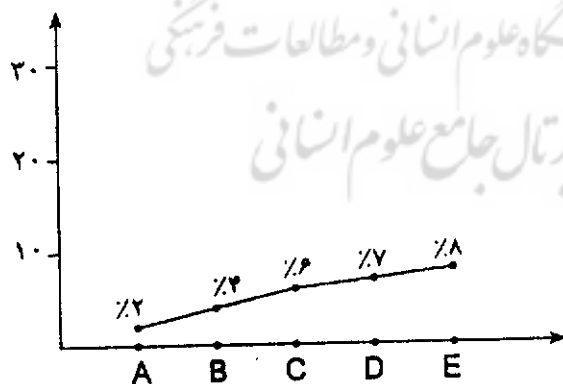
۸ روحانیونی که دارای پستهای سیاسی بودند، از منظر سیاسی تعریف شده‌اند؛ مانند نمایندگی امام و نمایندگی مجلس در دوره‌های قبل از آخرین دوره‌های نمایندگی مجلس.

نمودار ۱۵ قشر نظامی

۴-۲-۵-۶- قشر قاضی یا حقوقدان: ۸ درصد از نمایندگان دوره اول و دوم را قشر حقوقدان تشکیل داده است؛ اما از دوره سوم به بعد تعداد آنان سیر نزولی داشته و در دوره پنجم ۵۹ درصد نسبت به دوره اول کاهش یافته است.

۴-۲-۵-۷- قشر کارمندان اداری و خدماتی: این قشر را به ترتیب زیر تقسیم می‌کنیم:
الف. قشری که در نهادهای تشکیل شده در بعد از انقلاب قرار دارند.
ب. قشری که در مشاغل اداری و دفتری سایر سازمانها توزیع شده‌اند.
توزیع قشر اول در دوره دوم کاهش داشته و در سایر دوره‌ها تقریباً یکسان است. قشر دوم بیشتر در دوره سوم و چهارم توزیع شده و در دوره پنجم ۵۰ درصد نسبت به دوره‌های مذکور کاهش داشته است.

نمودار ۱۶ قشر مدیران

۴-۲-۵-۸- قشر مدیران: نمودار مربوط به پستهای مدیریتی بیانگر آن است که رابطه پایگاه شغلی مدیریتی با تعداد دوره‌های مجلس یک نوع رابطه آماری از نوع تابع خطی است و به طور توصیفی می‌توان گفت واریانس قشر مدیران از طریق تغییر دوره‌های مجلس قابل توضیح است.

۴-۲-۶- تحلیل کل دوره‌ها

پایگاه ششگانه کلی نمایندگان قبل از دستیابی به سمت نمایندگی به این شرح است: ۲۷/۵ درصد قشر سیاسی، ۱۶ درصد قشر فرهنگی، ۹ درصد قشر نظامی، ۸/۴ درصد قشر روحانی، ۸ درصد قشر فنی و تخصصی، ۹/۵ درصد قشر کارمند اداری و خدماتی، ۵/۴ مدیر کل و ۵ درصد قشر حقوقدان. بقیه افراد به شرح جدول ۷ در قشرهای مختلف توزیع شده‌اند. به طور کلی اکثر نمایندگان مجلس قبل از تحرک سیاسی دارای پستهای سیاسی بوده‌اند و از موقعیتهای سیاسی در قبل از انتخاب شدن به قدرت سیاسی دست یافته‌اند.

۵- تبیین جامعه‌شناختی

۵-۱- پایگاه تحصیلی

در بحث‌های قبلی به کاهش داده‌های مربوط از طریق آمار توصیفی پرداختیم و در اینجا تلاش شده است از یافته‌های تحقیق استنباط، جامعه‌شناختی ارائه گردد یکی از شاخصهایی که در بررسی ترکیب نمایندگان مطالعه کردیم، شاخص سواد بود. یافته‌های تحقیق بیانگر آن است که میان افزایش تعداد دوره‌ها و افزایش تعداد نمایندگان که تحصیلات دانشگاهی دارند، همبستگی خطی وجود دارد و برعکس رابطه میان تعداد دوره‌ها و تعداد نمایندگان دارای تحصیلات حوزوی به صورت همبستگی معکوس است. حال سؤال این است که این تغییرات چگونه قابل تحلیل است؟ برای پاسخ دادن به این سؤال می‌توان فرضیه‌های زیر را مطرح کرد:

۵-۱-۱- شایسته سالاری

براساس این فرضیه جامعه به سمت شایسته سالاری حرکت می‌کند. شایسته سالاری فرایندی است که طی آن با اهمیت‌ترین موقعیتهای، مثل پست نمایندگی سیاسی به لایقترین و تواناترین افراد از لحاظ علمی و تخصصی واگذار می‌گردد.

۵-۱-۲- رابطه طبقاتی

طبق این فرضیه روشنفکرانی که به قدرت سیاسی می‌رسند خصلت طبقاتی خود را از دست نمی‌دهند؛ به این معنا که هر طبقه عمده اجتماعی دارای روشنفکران خاص خود است و در صورتی که گروهی از روشنفکران به قدرت برسند این روشنفکران منافع طبقاتی خود را باز تولید می‌کنند. براساس این فرض، قشر روحانی در سالهای اولیه پیروزی انقلاب خودش کارهای این نمایندگان - یعنی نمایندگانی که در سنت‌های جدید علمی پرورش یافته‌اند - را انجام می‌داد، اما با توجه به پیچیده‌تر شدن زندگی اجتماعی گروهی از روحانیان سعی کرده‌اند تحصیلکرده‌های دانشگاهی وابسته به خود را در زندگی سیاسی فعال سازند تا بخشی از قدرت سیاسی را به نمایندگی از سوی آنان انجام دهند.

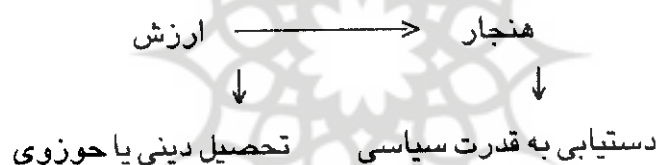
۵-۱-۳- نسبت کاندیداهای نمایندگی

احتمالاً افزایش تعداد نمایندگان که دانشگاهی هستند ناشی از افزایش تعداد کاندیداهای این قشر بوده است.

۵-۱-۴- اعتماد اجتماعی

در دوره‌های نخستین تشکیل مجلس شورای اسلامی، داشتن تحصیلات حوزوی در نظام ارزشی جامعه از منزلت اجتماعی بالاتری برخوردار بوده است و احتمال تحرک سیاسی افراد به نسبت میزان دستیابی به این تحصیلات افزایش می‌یافته است. چنین فرایندی احتمالاً ناشی از اعتماد اجتماعی بیشتر به تحصیلکرده‌های مدارس دینی بوده است. همچنین جدایی دانشگاه از مدارس دینی و آسیبهای وارد شده به اخلاق دینی جامعه از سوی برخی از دانشگاهیان، اعتماد به تحصیلکرده‌های مدارس دینی را تشدید می‌کرده است.

بنابراین نظام اجتماعی ارزش بیشتری برای تحصیل دینی قائل بوده و حاصل این امر در بُعد سیاست، انتخاب کردن کاندیداهای دارای تحصیلات حوزوی بوده است.

با گذشت عمر انقلاب، آموزشهای عالی و دانشگاهی با نیازها و ساخت ارزشی جامعه متناسب گردیده و افراد به میزان برخورداري از آن، منزلت اجتماعی کسب کرده‌اند که براینکه آن، امکان دستیابی تحصیلکرده‌های دانشگاهی را به قدرت سیاسی تسهیل کرده است.

۵-۲- پایگاه شغلی نمایندگان

همچنان که پیشتر گفته شد فرض ما این است که میان دستیابی به قدرت سیاسی و ساخت ارزشی نظام اجتماعی سازگاری وجود دارد؛ به این معنا که اگر نظام ارزشی جامعه در فاز اقتصادی باشد ثروت، عنصر ارزشمند اجتماعی تلقی می‌گردد و افراد جامعه به میزان برخورداري از آن منزلت، حیثیت و محبوبیت اجتماعی (Social Popularity) پیدا می‌کنند. در این جامعه، متغیرهای اقتصادی مثل پول و ثروت سهم بیشتری در تبیین تحرک سیاسی افراد دارند. بدین ترتیب، عناصر ارزشمند اجتماعی و متغیرهای تبیین‌کننده تحرک سیاسی برحسب فاز جامعه تنوع می‌پذیرند.

با این رویکرد جامعه‌شناختی، پایگاه شغلی نمایندگان را تحلیل می‌کنیم: پایگاه شغلی در تبیین هویت اجتماعی افراد سهم بیشتری دارد. اهمیت و منزلت اجتماعی هر شغلی نسبی است و برحسب اینکه نظام

اجتماعی در قطب سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی باشد، تفاوت می‌کند. براساس یافته‌های تحقیق، در دوره اول مجلس، اکثر نمایندگان را نظامیان تشکیل می‌داده‌اند. فعال شدن این قشر در زندگی سیاسی ناشی از فاز نظام اجتماعی آن دوره است. وجود جنگ و ضرورت دفاع ملی از نظام اجتماعی، جامعه را در فاز نظامی قرار داده بود و در چنین شرایطی احتمالاً عضویت یا فعالیت در سپاه پاسداران و کمیته‌های انقلاب اسلامی به افراد حیثیت و منزلت اجتماعی بالاتری می‌بخشیده و امکان دستیابی آنان را به قدرت سیاسی فراهم می‌ساخته است. به طور کلی وجود بحرانهای مختلف اجتماعی و فعال نبودن قشر روشنفکر که نقش‌نوسازی، اصلاح و توسعه اقتصادی و سیاسی را به عهده دارد، زمینه‌های دخالت نظامیان را در زندگی سیاسی فراهم می‌سازد.

در دوره‌های بعدی مجلس، پستهای سیاسی از منزلت اجتماعی بالاتری برخوردار گردیده و طی آن گردش برکزیدگان سیاسی در درون قشر سیاسی انجام گرفته است. چنین فرایندی بیانگر آن است که جامعه با ثابت نگه‌داشتن سایر عوامل تبیین‌کننده تحرک سیاسی افراد، بیشتر در فاز سیاسی قرار داشته است.

بدین ترتیب، نظام اجتماعی برای نقشهای سیاسی ارزش بیشتری قائل بوده و افراد به میزان دستیابی به نقشهای کمیاب و مهم سیاسی از فرصت بیشتری برای دستیابی به قدرت سیاسی بهره‌مند شده‌اند. این نقشهای سیاسی به عنوان مثال، نمایندگی امام و وزیر بودن در بعد از انقلاب - با نظام ارزشی جامعه سازگاری داشته‌اند.

اگر ساخت ارزشی نظام اجتماعی در فاز فرهنگی باشد، عنصر اندیشه و علم معیار ارزشمندی محسوب می‌گردد. در چنین جامعه‌ای صاحبان اندیشه و روشنفکران از محبوبیت و منزلت اجتماعی بالاتری برخوردار می‌گردند و در نتیجه امکان تحرک سیاسی آنان بیشتر شده، در زندگی سیاسی فعالیت می‌شوند.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که فاز فرهنگی جامعه در مسیر فعال شدن قرار دارد. به طور کلی نظام اجتماعی از طریق فرایند ارزش‌گذاری به نقشهای مختلف اجتماعی، زمینه‌های تغییرپذیری پایگاه سفلی افراد مورد مطالعه را فراهم ساخته است.

۵-۳- سن نمایندگان

براساس یافته‌های تحقیق، اکثریت نسبی نمایندگان دوره اول، دوم و سوم در گروه سنی جوان و اکثریت نسبی نمایندگان دوره چهارم و پنجم در گروه سنی میانه با تمایل به گروه سنی بالا قرار دارند. چنین فرایندی را با دو فرض می‌توان تحلیل کرد:

الف. برنده شدن افراد جوان در انتخابات دوره‌های بعدی،

ب. گرایش جامعه به ثبات اجتماعی، با فرض کنترل سایر متغیرهای تبیین‌کننده.

با قبول فرض دوم، افراد دستیابی به ثبات اجتماعی را در انتخاب نمایندگان مسن‌تر و دارای تجربه

اجتماعی بیشتر جستجو می‌کنند. بدین ترتیب، سن بالا و ترکیب آن با داشتن تحصیلات عالی و تخصصی، به افراد منزلت اجتماعی بالاتری بخشیده، احتمال پیروزی آنان را در انتخابات افزایش می‌دهد.

۶- نتیجه‌گیری

در این پژوهش، ترکیب طبقاتی نمایندگان مجلس شورای اسلامی را به شیوه مطالعه مقایسه‌ای بررسی کرده، طی آن تغییر پذیری میزان سواد، شغل، سن و تعداد نمایندگان زن و مرد را برحسب دوره‌های مجلس توصیف کردیم.

نتیجه پژوهش بیانگر آن است که به ازای یک واحد افزایش در دوره‌های مجلس، تغییرات زیر در گروه‌های تشکیل دهنده نمایندگان مجلس ایجاد شده است:

الف. افزایش نمایندگان دانشگاهی و کاهش نمایندگان دارای تحصیلات حوزوی،

ب. کاهش نمایندگان روحانی از ۱۳۱ نفر در دوره اول به ۵۴ نفر در دوره پنجم،

ج. کاهش نمایندگان دارای پیشینه مشاغل نظامی،

د. افزایش میانگین سنی نمایندگان از ۳۹ سال در دوره اول به ۴۵ سال در دوره پنجم،

هـ. افزایش تعداد نمایندگان زن از ۴ نفر در دوره اول به ۱۰ نفر در دوره پنجم،

به طور کلی، یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که ترکیب طبقاتی نمایندگان مجلس برحسب دوره‌های

مجلس تنوع پذیرفته است. به منظور تبیین این تغییرات، موضوعهای زیر برای پژوهشهای آتی پیشنهاد می‌شود:

الف. ریشه‌های اجتماعی تغییرپذیری طبقه اجتماعی هیأت قانونگذاری ایران،

ب. رابطه ترکیب طبقاتی هر دوره مجلس با نوع قوانین مصوب،

ج. فرایند نامزد شدن برای نمایندگی در ایران.

۷- منابع

- [۱]. اشرف، احمد؛ جامعه‌شناسی طبقات اجتماعی در آمریکا؛ تهران؛ انتشارات دانشگاه تهران؛ ۱۳۲۶.
- [۲]. محسنی، منوچهر؛ مقدمه جامعه‌شناسی؛ چاپ دوم؛ تهران؛ انتشارات باستان؛ ۱۳۶۶.
- [۳]. کوئن، بروس؛ درآمدی به جامعه‌شناسی؛ مترجم ثلاثی؛ محسن؛ چاپ اول؛ تهران انتشارات فرهنگ معاصر؛ ۱۳۷۱.
- [۴]. بیرو، آلن؛ فرهنگ علوم اجتماعی؛ مترجم؛ ساروحانی؛ چاپ اول؛ تهران؛ انتشارات کیهان؛ ۱۳۶۶.
- [۵]. چلبی، مسعود؛ جامعه‌شناسی نظم؛ چاپ اول؛ تهران؛ نشر نی؛ ۱۳۷۵.
- [۶]. چلبی، مسعود؛ درس روش تحقیق؛ دانشگاه تربیت مدرس؛ ۱۳۷۲.
- [۷]. بشیریه، حسین؛ جامعه‌شناسی سیاسی؛ چاپ سوم؛ تهران؛ نشر نی؛ ۱۳۷۶.
- [۸]. آریان‌پور، امیرحسین؛ زمینه جامعه‌شناسی؛ چاپ یازدهم؛ تهران؛ شرکت سهامی کتابهای حبیبی؛

۱۳۵۷

- [۹]. ابن خلدون، مقدمه؛ ترجمه محمد پروین گنابادی؛ بنگاه ترجمه و نشر کتاب؛ تهران؛ ۱۳۳۷.
- [۱۰]. شجیعی، زهرا؛ نخبگان سیاسی ایران؛ ج چهارم؛ تهران؛ انتشارات سخن؛ ۱۳۷۲.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی